

A hand is shown holding a red string with a small red tag. The background is dark and textured, resembling a chalkboard or a wall with some light-colored marks. The text "Sada grammi taevasina" is overlaid in white, with a horizontal line and a small downward-pointing arrow below it.

Sada grammi
taevasina

teatri peatoetaja

154. hooaeg

Sada grammi taevasina

ÜHES VAATUSES

AUTOR, LAVASTAJA JA MUUSIKALINE KUJUNDAJA URMAS VADI

KUNSTNIK PILLE JÄNES

VALGUSKUNSTNIK PRIIDU ADLAS (EESTI DRAAMATEATER)

VIDEOKUJUNDAJA KARL GUSTAV KELLO

INSPIITSIENT ANU LAANESAAR

LAVASTAJA JA NÄIDENDI AUTOR TÄNAB ABI EEST

JÜRGEN ALLIKSAART, PIRET TOOTSIT, KAREL LEETI, PAUL-EERIK RUMMOT,
LIIA PETERSONI, LEHTE HAINSAHU, KÜLLI TÕLI, EESTI KIRJANDUSMUUSEUMIT,
LEA MALINIT JA JAAN MALINIT

ESIETENDUS 15. APRILLIL 2023 SADAMATEATRIS

NÄIDENDI AUTORIOIGUSI VAHENDAS EESTI TEATRI AGENTUUR

Ilmar Malin „Poeet”. Õli. 1973-1975

OSADES

Poeet VEIKO PORKANEN

Naine LENA BARBARA LUHSE

Naine uksega PIRET LAURIMAA

Õde Elin PIRET LAURIMAA

Õde Martha LENA BARBARA LUHSE

Härg REIMO SAGOR

Seltsimees Sihver REIMO SAGOR

Abikaasa Helga LENA BARBARA LUHSE

Sõber REIMO SAGOR

Sõbra pruut PIRET LAURIMAA

Juri Gagarin REIMO SAGOR

Naine aias PIRET LAURIMAA

Rohtaia isand REIMO SAGOR

Mustlasnaine PIRET LAURIMAA

Mustlasmees, kes suitsetab REIMO SAGOR

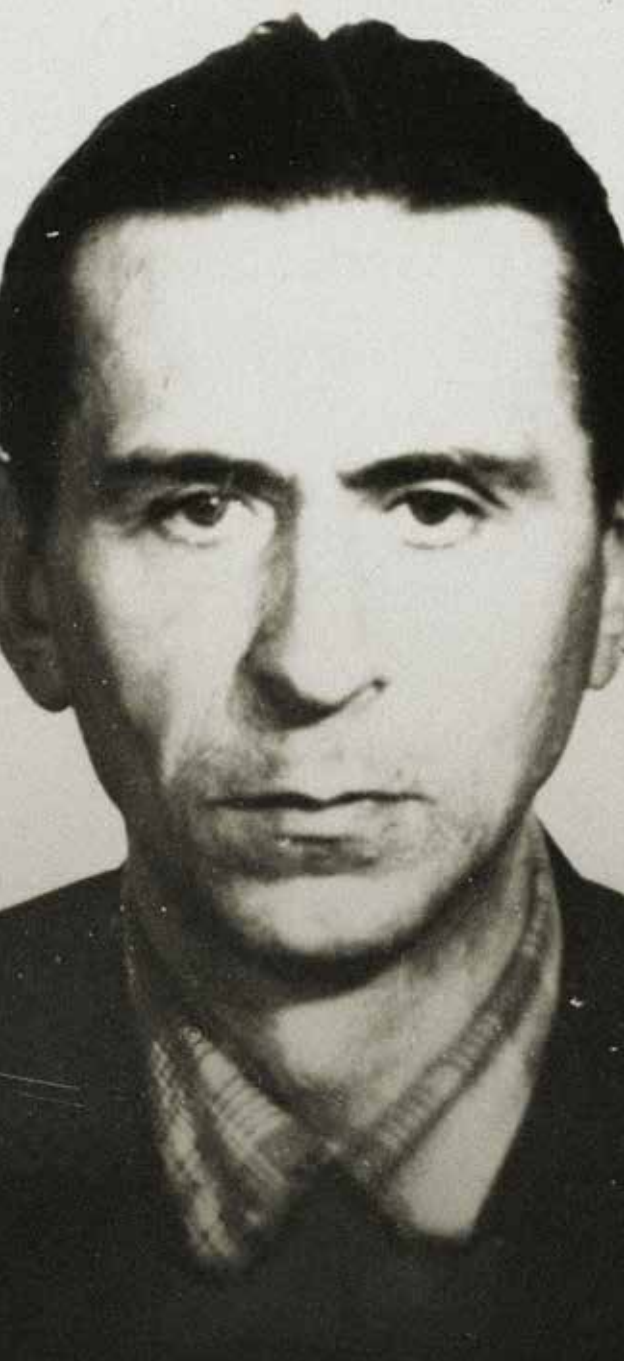
Vangid REIMO SAGOR, VELJO RÜÜTLI või RAIDO KITS, ANNELIIS PUNNAR

Ettekandja PIRET LAURIMAA

Kohvikukülastaja REIMO SAGOR

Peretütar Mari PIRET LAURIMAA

Pereisa Kalju REIMO SAGOR

Eesti kirjanduse üks müütilisemaid loojaid

Artur Alliksaar sündis Tartus

15. aprillil 1923. Kuni 1936. aastani kandis ta perenime Alnek, siis eestindas perekond oma nime Alliksaareks.

Arturi isapoolsetel vanavanematel oli 14 last, kellest kõik ei elanud täiskasvanueani. Suure perekonna keskmeks olnud Lepiku talu asus Lustivere lähistel Kesk-Eestis. Arturi isa Robert teenis esimese maailmasõja ajal tsaariarmees. Pärast sõda tutvus ta kodukandis mõisa-teenijana töötanud Anna-Rosalie Korjusega, peagi sõlmiti abielu ning noorpaar kolis elama Tartusse. Robert Alliksaar töötas raudteel rööpa-seadjana, abikaasa Anna jäi koduseks. 1919. aastal sündis perre esimene laps Leida, poolteist aastat hiljem lisandus Ella, Artur oli pere kolmas laps ja jäi pesamunaks. Isa lootis pojast praktilist tööinimest ja ametimeest, paraku polnud poeg asjaliku meelega Alliksaarte suguvõsasse vaid päris oma meelelaadi rohkem emalt, keda on iseloomustatud kui ebapraktilist unistajat. Nii ongi meenutatud, et isaga olid Arturi suhted kehvapoolsed, emaga tundis ta aga hingesugulust. Anna-Rosalie haigestus ja suri 1936. aastal vähki, poeg Artur oli siis 13-aastane. Isa Robert abiellus õige pea uuesti. Enne teise maailmasõja algust kolis kehvaks muutunud tervisega Robert koos uue perega (abikaasa Juuli ja kasupoeg Gunnar) Tartust Põltsamaale, jättes

täiskasvanud tütre ja gümnaasistist poja Tartusse. Põltsamaal teenis südamehaige Robert leiba kioskõrina, ta suri 1945. aastal.

Vaid 22-aastane Artur jäi pärast vanemate surma üsna üksi, sest oma praktilise meelelaadiga õdedega oli tal vähe ühist. Mõlemad õed pidasid raamatupidaja ametit, nende suhted vennaga katkesid aja jooksul peaaegu täielikult.

Artur Alliksaare üsna lühikeseks jäänud eluloos on palju lünki ja küsimärke. Ajad olid heitlikud ja ilmselt on Alliksaar ise erinevatele ametkondadele eluloolisi andmeid andes üht-teist muutnud ja vajalikus suunas vorminud, seetõttu on tema täit elukäiku üsna keeruline taastada.

1931. aastal läks Artur Tartu XV algkooli esimesse klassi, kus tema klassivendade hulgas oli ka tulevane kirjanik ja tõlkija Leo Metsar, kellega elu hiljemgi kokku viis ning kes on hilisemal ajal jaganud ka oma mälestusi Alliksaarest. Nii nagu Arturit ei olnud füüsilise töö tegijat, ei olnud tal Metsari mäletamist mööda mingit huvi ka spordi või pallimängude vastu. Pärast 6-klassilise algkooli lõpetamist asus Alliksaar õppima Hugo Treffneri gümnaasiumi keskastme reaalharusse. Samas klassis õppis ka hilisem koorijuht, helilooja ja luuletaja Ottniell Jürissaar, kes on Alliksaart kirjeldanud kui teistest erudeeritumat ja filosoofiahuvilist noormeest. Paar klassi Alliksaarest eespool õppis ka tulevane kirjanik,

luuletaja ja tõlkija Rein Sepp, omavahel tutvuti küll aastaid hiljem, kuid see oli sõprus ja mõttekaaslus, mis kestis Alliksaare surmani.

Alliksaare nooruses käidi koolis 12 aastat, seega oleks Artur pidanud gümnaasiumi lõpetama 1943. aastal. Gümnaasiumisse astus ta 1940. aastal, ent kooli lõpetajate nimekirjadest pole tema nime leida võimalik. Treffneri gümnaasiumi säilinud dokumentide hulgas on kiri Alliksaare isale, kus hoiatatakse, et kuna tema poeg jätkab koolis lubamatut käitumist, siis on ta õppetöölt kõrvaldatud. 1940. aasta oktoobris on Alliksaar õppenõukogu otsusega koolist välja visatud. Ilmselt on lubamatu käitumise all peetud silmas Alliksaare suutmatust vaikida tema silme all toimunud ühiskondlike muudatuste suhtes. Eesti oli just „vastu võetud“ Nõukogude Liitu, oktoobris hakati talude maid ja erinevaid ettevõtteid natsionaliseerima. Alliksaarega samal päeval lõpetati leping ka kooli direktori Konstantin Treffneriga.

Artur Alliksaare jaoks oli lõpetamata haridus ilmselgelt piinlik ja häbiväärne seik tema eluloos, näiteks hilisematel ülekuulamistel vangilaagrites väitis ta alati, et tal on gümnaasiumiharidus, hiljem on ta siin-seal seltskonnas rääkinud ka oma ülikooliõpingutest. Oma lähemate tuttavate väitel oli Alliksaar väsimatu iseõppija, tal oli kadestamisväärne mälu ja tema erudeeritusega suutsid võistelda vähesed.

Aasta kohta, mis järgnes Treffneri gümnaasiumist väljaheitmisele, on vähe teada. Alliksaar oli 17-aastane, maailmas peaaegu ükski, hariduseta ja elukutseta ning ajad olid muutlikud. Ka hili-sematel aastatel on ta selle perioodi tegevuste kohta andnud vastuolulist informatsiooni. Ta on rääkinud gümnaasiumi lõpetamisest, erinevatest töökohtadest ja Saksa armeesse astumisest. Ka on hilisemates ülekuulamisprotokollides juttu seiklemistest Euroopas, aga Alliksaare-uurijad peavad viimast üsna ebatõenäoliseks. Ühes faktis on aga kõik ühel meelel: Alliksaar teenis aastatel 1941–1944 Saksa sõjaväes. Astus ta sinna vabatahtlikult või mobiliseeriti, pole teada. Segasemaks teeb tõe väljaselgitamise ka see, et julgeolekukomitee arhiivist leitud Alliksaare toimik sisaldab mitmeid nõukogude vangilaagrites kirjutatud avaldusi, kus Alliksaar tunnistab, et astus Saksa armeesse vabatahtlikult, osales lahingutegevuses, ja annab ühtlasi väga negatiivse hinnangu nõukogude võimule. Sellised ülestunnistused olukorras, kus iga ligilähedastki fakti oleks tulnud varjata või eitada, mõjuvad kummaliselt ja tekitavad küsimuse, milline oli kirjutaja vaimne seisund kirjutamise hetkel. Uurijad on siiski oletanud, et lahingutegevuses Alliksaar vaevalt osales, selleks puudus tal väljaõpe ja ka tervis polnud piisavalt hea. Tõenäolisem on, et sõnakas ja hästi saksa keelt rääkiv noormees leidis rakendust mõnes tubasemas ametis. 1943.

ja 1944. aastast ongi teateid, et Alliksaar on olnud ametis kirjutajana ja arvepidaja abilisena. Saksa okupatsiooni ajal avaldati Postimehes ka Alliksaare esimesed luuletused.

Nõukogude okupatsiooniga algas ka Alliksaare elus uus ajajärk, mida samuti saadab küsimärkide rida eluloolistes andmetes. Raamatus „Eesti kirjarahva leksikon“ väidetakse, et Alliksaar töötas aastatel 1944–1949 ENSV Raudteevalitsuses ja mõisteti 1949. aastal segaduse pärast tema hallatavates dokumentides kuueks (osade allikate järgi ka kaheksaks) aastaks vangi. Ringlevad ka jutud Alliksaarest kui metsavennast. Tõde on ilmselt see, et pärast sakslaste lahkumist töötas Alliksaar raudteel, tema ülesandeks oli värvata uusi töölisi. Oma töö tõttu liikus ta palju ringi ja oli seetõttu sageli ka oma sõprade, metsas redutavate Ottniell Jürissaare ja Rein Sepa juures. Sel perioodil ei olnud Artur Alliksaarel kindlat kodu, ta ööbis tihti isa ning teistegi sugulaste juures, jäädes sageli ka pikemaks perioodiks. Töökohti oli tal sõjajärgsel perioodil erinevaid.

Ajad olid keerulised: töölt vallandamine, arreteerimine või muud repressioonid võisid ootamatult tabada keda iganes. 1949. aastal küüditati Siberisse üle 20 000 eestlase. Dokumendid näitavad, et 1947. aasta lõpus töötas Alliksaar kindlustusagendina Lustivere kandis ja vallandati seal 1948. aasta alguses kui

poliitiliselt mitesobiv töötaja. Seejärel mõisteti Alliksaar süüdi parasitluses, sest ta ei nõus-
tunud minema kohustuslikele metsatöödele. Eialgu oli karistuseks neli kuud paranduslike metsatöid, mis aga hiljem asendati vabaduse-
kaotusega. Seejärel töötas Alliksaar 1949. aastal Kohtla-Järve kaevanduses raamatupidajana. 20. jaanuaril 1950 Alliksaar arreteeriti ja mõisteti vangi. Ametliku põhjusena on toodud segadust paberimajanduses või puudujääki raamatu-
pidamisdokumentides, ent tõenäolisem on siiski, et põhjused olid poliitilised. Tolleaegsed süüdlased polnud sageli midagi kurja teinud, süü lavastati neile paberil.

Artur Alliksaare vanglatee algas 1950. aasta algul, eialgu istus ta kinni Tallinna Patarei vanglas, kust ta sama aasta aprillis saadeti edasi Vasalemma vanglasse. Uus kohtuotsus 1950. aasta juulis pikendas tema karistust kolme aasta võrra. 1950. aasta lõpus või 1951. aastal viidi ta Vasalemmast üle Narva vanglasse, kust ta 1952. aastal saadeti omakorda edasi Venemaal Gorki (praeguses Nižni Novgorodi) oblastis asuvasse Unženski paranduslike tööde laagrisse. 1954. aastal toimus Alliksaare üle uus kohus, kus ta mõisteti süüdi kodumaa reetmises ning nüüd muutus karistuse määr: 25+5 aastat. 1956. aastal viidi ta üle Mordva ANSVs asuvasse Dubravnõi erilaagrisse ja sealt 1957. aastal omakorda Mednõi laagrisse Kaluugas. Artur Alliksaar vabanes vangist 18. juunil 1957.

Kõiki Alliksaarega seotud kohtuotsuseid pole säilinud, seetõttu pole selge, mis põhjendusega tema karistusaega nii mitmel korral muudeti. Selge on aga see, et vaikimine ja oma arvamuse enda teada jätmine polnud kirjaniku tugevaim külg ja paraku tundub, et mitmetele vangistusaja pikenemise otsustele andis ta oma terava keele või arusaamatult avameelsete ülestunnistustega kahjuks ise võimaluse. Kuna Alliksaare tervis ei olnud tugev, siis Narvas sattus ta kartulikoorigaks, mis andis võimaluse ka lisasöögile. Hiiglaslik Unženski vangilaager tegeles aga kuidagi: metsa langetamise töö oli füüsiliselt raske ja toidunorm seda tööd tegevatele inimestele väga väike. Vangid surid kurnatuse, külma ja nälja tõttu. Niigi põdura tervisega Alliksaare tervise-
mured suurenesid. Võib oletada, et Alliksaarel õnnestus pääseda kirjatöid tegema, sest tema tervis poleks metsatöödel vastu pidanud. Paraku sattus Alliksaar Narva poliitvangide intelligent-
sest seltskonnast kriminaalide keskele – kesk-
konda, mida on kirjeldatud kui tõelist õudust. Ilmselt tuleb just sealt otsida põhjust, miks Alliksaar Unženski laagris ootamatult tunnistas, et astus vabatahtlikult saksa sõjaväkke: ta pidi teadma, et see on võimude silmis süüd raskenda-
dav asjaolu, aga ilmselt oli olukord kriminaalide keskel nii väljakannatamatu, et ainult poliit-
vangiks tunnistamine tundus pääseteena. Stalini surmaga kaasnenud amnestia lühendas

Alliksaare algset karistust poole võrra, ent paraku olid alles ka Alliksaare meeleheitehetkel antud tunnistused saksa sõjaväe kohta ning kui need kohtuküpsuks vormusid, mõisteti talle karistuseks 25-aastane vabadusekaotus. Ainsaks lohutuseks Unženskis oli see, et taastus side vaba maailmaga ja sõber Eino Lainvoo hakkas talle laagrisse kirjutama ning raamatuid saatma. Raamatute saatmine polnud Lainvoo jaoks sugugi lihtne ülesanne, sest Alliksaare nõudmised olid üsna suured ning tema soovide nimekirjas olid ka keelatud autorid. Muuhulgas soovis ta laagrisse saada ka ladina keele õpikuid ja sõnaraamatuid.

1955. aastal anti Nõukogude Liidus amnestia neile, kes olid teinud okupatsioonivõimudega koostööd. See oleks pidanud puudutama ka Alliksaart, ent teadmata põhjustel teda ei vabastatud, vaid saadeti edasi Mordva ANSVs asuvase Dubravõi erilaagrisse. Väidetavalt on see Euroopa suurim vangilaager alles ka tänapäeval. Sotsiaalne keskkond oli selles laagris parem (puudusid kriminaalkurjategijad), Alliksaare tervis halvenes aga kiiresti – organism oli aastatepikkustest vintsutustest väsinud. Ainus, mis aitas meeleolu hoida, oli kirjavahetus Eino Lainvooga ning lugemine ja kirjutamine.

Artur Alliksaar vabanes vangist 18. juunil 1957. Võiks arvata, et seda rõõmsat sündmust ei varjutanud vabanenu jaoks miski, ent tegelikku-

ses seisis vangla väravate taga, kodumaast tuhandete kilomeetrite kaugusel mees, kes polnud seitse aastat viibinud vabaduses, kelle tervis oli läbi, keha nälginud, riided räbaldunud ja taskus vaid mõni sõbra saadetud rubla. Pealegi kaasnes vabastamisotsusega keeld minna tagasi Eestisse. Õigupoolest ei olnudki Alliksaarel esialgu soovi ja plaani Eestisse tagasi tulla (vähemalt nii väitis ta kirjades), sest Eesti kirjanduselus toimuv oli talle sügavalt vastumeelne. Alliksaar ei tahtnud ega suutnud teha elus kompromisse, ütles ikka välja oma tõe (kui ohtlik see talle endale ka polnud) ja need väljaütlemised mõjutasid tema saatust paraku korduvalt.

Eestis ei oodanud Alliksaart keegi. Õdedega olid suhted peaaegu katkenud, ehkki õde Leida saatis Arturile vangilaagrisse pakke. Vangi sattudes oli Alliksaar 26-aastane, sealt välja saades oli aastaid juba 34. Elamata jäänud noorus, kogemata jäänud lähedased suhted – inimese elus oli justkui tühimik.

Peale vabanemist asus Alliksaar esmalt elama Vologda linna ja töötas kohalikus ehitus-montaažitrustis laadijana, palk võimaldas hoida hinge sees, ei enamat. Kojusõiduks raha kõrvale panna ei õnnestunud, raske oli leida raha riiete ostmiseks. Vologda järel sai järgmiseks elukohaks Karjala, kus Alliksaar töötas ühes metsakombinaadis. 1958. aasta augustis Alliksaar vallandati ja seejärel tuli ta tagasi Eestisse,

ehkki esialgne plaan oli olnud kodust kaugemal materiaalselt olukorda parandada. Vabaduse esimesed aastad olid kirjanikule rasked nii raha vähesuse tõttu kui ka vaimselt.

1958. aasta varasügisel jõudis Alliksaar tagasi Tartusse ja see linn jäi tema elupaigaks surmani. Endisi sõpru-tuttavaid oli Tartus vähe ja needki tõmbusid tulijast õige pea kiiresti eemale. Kus Alliksaar Tartusse naastes elas, pole teada, aga ilmselt kasutas ta palju tuttavate külalislahkust. Elus püsimiseks püüdis teha erinevaid juhutöid (raudtee, ehitus jm) ning otsis samal ajal aktiivselt sissepääsu Eesti kirjandusellu, pakkudes avaldamiseks oma luuletusi ja tõlkeid. Paraku osutus see keeruliseks.

Alliksaare meeliskohtadeks said Tartu kesklinnas asuvad kohvikud: ülikooli vana kohvik ja Werner. Eriti just viimane, sest ülikooli kohvikusse sai ta ühel hetkel sisenemiskeelu, ilmselt arvati, et ta avaldab noorte moraale kahjulikku mõju. Keelu taga arvati olevat ülikooli komsomolikomitee, parteikomitee ja ajaloo-keeleteaduskonna dekanat. Säilinud on mitmeid vaimukaid lugusid sissepääsu nimel peetud „võitlustest“, vastamisi Alliksaar ja TÜ komsomolijuhi Eerik Truuvälja ema ehk kohviku valvelauatädi. Valdavalt seadis Alliksaar end sisse aga Werneris, kust teda imekombel välja ei visatud. Raha luuletajal ei olnud, aga enamasti leidis ikka keegi, kes tassi kohvi välja tegi ja tasapisi koondus tema

ümber seltskond jüngreid, kes imetlesid tema loomingut ning põnevat mõttemaailma. Siinkohal tuleb tunnistada, et Alliksaar ei olnud oma loomult sugugi vaikselt kohviku seinäärses lauas nokitsev intellektuaal, vaid sõnakas, vaidlushimuline ja kõvahäälnine mees, kes vehkis kõneledes kätega ja rääkis palju. Teda on iseloomustatud ka kui liiga intensiivset, liiga lärmakat ja liiga jutukat. Kirglik ja kompromissitu tööotsija, valmis lõputult vaidlema. Tema karakterist ei puudunud aga ka huumorimeel, kaaslased on meenutanud mitmeid ülemeelikuid tempe ja ettevõtmisi, mille initsiaatoriks Alliksaar oli. Mõne meelest oli ta ere isiksus, teise jaoks paras tüütus. Alliksaare lähiringi kuulusid tol perioodil Ain Kaalep ja Henn-Kaarel Hellat, Matti Vaga, Jaan Kaplinski, Andres Ehin, Paul-Eerik Rummo, Aleksander Suuman, Ilmar Malin, Ain Raitviir, Madis Kõiv jt.

Alliksaare isiklikus elus toimus muudatus pärast kohtumist Linda Alamäega. Linda oli lõpetanud Tartu Tütarlaste Gümnaasiumi ning õppinud Tartu ülikoolis inglise filoloogiat, hilisemal ajal avaldanud artikleid Postimehes. Ka Linda kirjutas luuletusi. Alliksaarega kohtumise ajal töötas ta Postimehes masinakirjutajana, hiljem pidas samasugust töökohta kirjandusmuuseumis. Lisa teenis ülikiirete ja osavate kätega naine kirjanike loomingut masinal ümber lüües, nii kohtus ta ka Artur Alliksaarega. Nad abiellusid üsna

Perepilt. Linda Alliksaar, Artur Alliksaar ja Jürgen Alliksaar aastal 1965. Foto: Henn-Kaarel Hellat

kiiresti pärast kohtumist ning Linda pooleliolev maja Tähtveres sai Alliksaare jaoks esimeseks ametlikuks ja püsivaks elukohaks pärast vangilaagrist tagasi jõudmist. Kahjuks tabas seda maja õige pea tuleõnnetus, kui Linda eakas ema 1960. aastal pliiti küttes põhjustas tulekahju ja maja hävis tules. Alliksaared püüdsid õige pea eluaset uuesti üles ehitada, ent kuna Arturil puudus peale juhutööde igasugune sissetulek ja Linda palk oli tibatilluke, oli ülesanne selgelt üle jõu. Kerkis uus ajutise moega napilt soojustatud eluase, mis elumaja väga ei meenutanud, pigem sarnanes see kuuri või garaažiga. Ometi meenutavad paljud selles kodus külas käinud, et Linda Alliksaarest lahkemat perenaist pole nad kohanud: õhkkond oli erakordselt meeldiv ja kõigest hoolimata leiti ikka ka midagi lauale. Külalisi käis palju. Kui sündis poeg Jürgen, toetasid sõbrad materiaalselt, et kõik uuele ilmakodanikule vajalik ikka olemas oleks.

Ajal, mil Alliksaar vangilaagrist Tartusse saabus, oli käes nn sulaaeg ja ukse ees „kuldseid kuuekümnendad“. Selle perioodiga seostame üldiselt varasemast paremaid olusid, süüdimõistetute rehabiliteerimist ja justkui ka sõnavabaduse tõusu. Tegelikuses kehtis tsensuur ikka edasi ning parteiisel nomenklatuuril oli muuhulgas võim, kohustus ja võimalus otsustada, kes on kirjanik ja kes mitte. Luule oli sel perioodil Eestis harukordselt populaarne. Paar

Tulekahju järel Vikerkaare tänavale kerkinud uus eluase

nädalat pärast Tartusse saabumist õnnestus Alliksaarel ajalehes Edasi avaldada luuletus „Kevadmälestus“. Lootusrikkalt asus Alliksaar kirjandusmaastikul tegutsema, pakkudes avaldamiseks oma tõlkeid ja luuletusi. Õige pea vaimustus ta vabavärsist ning hakkas seda hoogsalt viljelema. Huvitav on fakt, et Linda ja Artur püüdsid üheskoos tõlkida Jack Kerouaci romaani „On the Road“ (ek „Teel“), mille esmatrükk oli ilmunud alles 1957. aastal (muide, Alliksaar ja Kerouac olid peaaegu ühevanused, Alliksaar vaid aasta noorem). Kust õnnestus hankida raamat, ei tea, ja vaevalt, et tõlke ilmuniseks tol ajal oleks luba antud. Kerouaci raamat ilmus eesti keeles alles aastal 1996 Peeter Sauteri tõlkes.

Õnnetuseks oli Alliksaarel väga kompromissitu iseloom, ta ei osanud ümberringi toimuvaga olla konfliktis vaikselt, vaid pidi oma meelsust alati valjuhäälselt avaldama. See omadus sai saatuslikuks ka tema teoste avaldamisele ja sedakaudu ka kirjanikuna tunnustamisele. Nomenklatuuris olevad kultuuritegelased ja kultuuriametnikud tõmbusid temast kiiresti eemale, ka paljud tol ajal tunnustatud kirjanikud vaikisid ta olematuks. Alliksaar aga lisas oma sõnavõttude ja ülesastumistega aina õli tulle, kuuldavasti püüti teda mingil hetkel isegi Tartust välja saata ja kui see ei õnnestunud, keelati tal sisenemine kirjanike maja üritustele. 1960. aastal õnnestus Alliksaarel siiski veel trüki avaldada mõned tähtpäevadeks kirjutatud luuletused ja mõned aastad hiljem on tema tõlkeid leida ka paarist

luulekogumikust, ent alates 1962. aastast avaldamine katkes. Alliksaar palus tuge näiteks Friedebert Tuglaselt ning pakkus oma tõlkeid ja luuletusi nii ajalehtedele kui ajakirjadele, ent vastused olid ümmargused või otse äraütlevad. Samal ajal toimusid Paul-Eerik Rummo, Jaan Kaplinski jt luuledebüüdid, ilmusid nn luulekassetid. Alliksaar, kes oli paljude iseseisva koguni jõudnud luuletajate iidol ja inspireerija, oli küll populaarne Tartu nooremates kultuuri-ringkondades, ent lootust saada mingitki avalikku tunnustust ja seeläbi luba avaldada oma luulekogu, ei olnud ega tulnud. Aeg-ajalt ilmusid tema luuletõlked hoopis Linda Alamäe nime all. 1965. aastal ei saanud ilmumisluba luulekogu „Tuul käib tantsimas sarapuusaludes“ (luuletused aastatest 1948–1964), ent 1966. aastal ilmusid ajakirjas Looming luuletused „Navigaatorid“ ja „Improvisatsioon harfil“ ning aasta teisel poolel lisandus veel paar luuletust. Omaette teosena nägi Artur Alliksaare eluajal ilmavalgust vaid näidend „Nimetu saar“, mis ilmus 1966. aasta märtsis, paar kuud enne autori surma.

Artur Alliksaar suri 12. augustil 1966. aastal, olles vaid 43-aastane. Surma põhjuseks oli vähkkasvaja. Alliksaar on maetud Tartu Pauluse kalmistule.

Kui Artur Alliksaar suri, leidsid osad Tartu kirjanikud, et kirjanike liit peaks Alliksaare kalmule viima vähemalt pärjagi. Sellele ettepanekule

vastas kirjanike liidu Tartu osakonna juht Kalju Kääri, et liit saab osta pärja ainult liidu lahkunud liikmele ja Alliksaar ei olnud kirjanike liidu liige. Jaan Kross kirjutas sündmustest ajendatult allegoorilise luuletuse „Rätsepate oldermanni meister Knopffi arutlused ja hoia-tused. Lömperrätsep Källholmi surma puhul sel 14ndal lõikuskuu päeval a 1666...“. Selles luuletuses kirjeldatakse meister Knopffi mõtteid, kui tema ukse taha on saabunud delegatsioon, et küsida raha Källholmi matuste jaoks. Luuletuses on väga üheselt mõistetavad vihjed Alliksaarele, sest nimi Källholm tähendab rootsi keeles allik-laidu või alliksaart, samuti on surmakuupäev pealkirjas sama, mis Alliksaarel.

Anu Tonts

**Artur Alliksaare loomingust on
tänapäevaks avaldatud:**

1966 näidend „Nimetu saar“

1968 luulekogu „Olematus võiks ju ka olemata olla“

1976 luulekogu „Luule“

1984 luulekogu „Väike luuleraamat“

1997 luulekogu „Päikesepillaja“

2018 luulekogu „Ajajõe taga“

2018 luulekogu „Laulud lauldamatust“

2002 luulekogu „Alliksaar armastusest“

„Ühel õhtul kõndisime Artur Alliksaarega Tähtvere pargis. Tuul ulus. Artur läks oma pikas mustas mantlis vastu tuult nagu ikka. Äkki ütles ta: „Mati, lähme Betti juurest läbi.” Mis Betti? olin ma loomulikult üllatunud. Alveri Betti, minu hea sõber, elab siinsamas, ma teen teid tuttavaks. Betti Alver?! See käis üle minu mõistuse. Aastaid vaikinud legendaarne poetess (teadsin Merilaane juttude järgi tast kõiki müüte), ja nüüd viib sõber Artur mind tema juurde... (Eks ma olin vist esimesel kursusel.) Läksimegi läbi pargi, helistasime ukse taga. – Juhin tähelepanu, et mina olin pikas mustas mantlis Artur Alliksaare selja taga, vaevalt see ukse avanud lumivalge näoga naisisik mind üldse tähele pani. Artur ütles familiaarselt tere, too kahvatu naisisik (keda ma niisiis ainult kolm või neli sekundit oma elus olen näinud) vastas külmalt: mis te soovite? ja lisas: ma ei saa kedagi vastu võtta! Ning pani ukse kinni. Snepper loksatas. Olime Arturiga läbi kukkunud. Läksime tagasi parki, kus endiselt ulus tuul. Mustas lehvivas mantlis *undergroundi* poeet ütles oma lapsikule noorele sõbrale: „Betti oli vist halvas tujus.””

Katkend Mati Undi argimütoloogiast „Kolm sekundit” („Vastne argimütoloogia”, Vagabund 1996).

Marju Lepajõe meenutas 1982. aastal toimunud külaskäiku kursusekaaslaste Jürgen Alliksaare juurde:

„See päev oli täiuslik. Lähenesime Vikerkaare tänaval ühele pooleli olevale ehitusele – nagu pärast selgus, oli see pooleli juba paarkümmend aastat – ja meid võttis vastu vanem daam, kelle südamlikkus, sarm ja väga huvitav keelepruuk vallutasid meid kohe. Tema isiksuse fluidum oli niivõrd kütkestav, et ma ei oskagi kirjeldada tema välimust. Terve tuba oli vaimu täis, kirgas, elektriseeritud. [...] Tagantjärele võib öelda, et just sellel päeval ja selles kodus jõudis Alliksaare luule mulle kohale, selle mängulisus sai mõtte, avanes elavas kehastuses. Aga inimene, kes seda kõike luges ja rääkis, oli võrdväärne. [...] See kodu oli täiesti boheemlik. Väheene ruum. Elutuppa sai otse õuest, ilma esikuta. Osal ruumidest polnud veel põrandat, lihtsalt muld. Oli, millel istuda või lamada, aga esemetel ja mugavusel puudus tähtsus. Esemed ei saanud kerkida inimese tähelepanu fookusesse, sest inimene on millegi muu jaoks kui esemed. Valitses päeva ilu, kevad ja inimlik rõõm. Oli selge, et kui tuleb valida, kas tegeleda elatise nüristava hankimise või loominguga, siis tegelikult valida ei tule, vaid inimene on lihtsalt vaimset algupära. Selle päeva mõju all olin kaua. Tegelikult oli see elamus, mis muudab elu.”

Margit Möistlik „On raske vaikida ja laulda mul. Artur Alliksaare elust” (Menu Kirjastus 2011)

Jürgen Alliksaar inspireeris ühe eesti tuntud lasteluuletuse:

Peeter Sauter: „Teie lastetekstid on täpsete eluliste motiividega. Kas mõned asjad on korjatud üles selle hoovi kirjanike laste mängudest?“

Ellen Niit: „Jah, iga asja taga on konkreetsus. Üks luuletus sai konkreetse ära tõuke Artur Alliksaare pojalt, kes väiksena istus ja nuttis ja kui küsiti, miks, siis kurtis, et kurvastab sellepärast, et kaladel ei ole jalgu: „Mull-mull-mull-mull, väiksed kalad, kus on teie väiksed jalad? Mis te nalja heidate, oma jalgu peidate?““

Peeter Sauter „Pille-Riin, Pille-Riin, kohtume me täna siin“
(KesKus, 2002)

Ilmar Malin „Ema ja poeg“. Õli. 1965

Andres Ehin meenutab:

„Werneris“ korraldas ta poliitlugemisi, lugedes kohvikukülastele ette näiteks poliitökonoomia või teadusliku kommunismi õpikut. Ma ei mäleta, et ta oleks midagi omalt poolt lisanud. Siin-seal ta küll köhatas mõnes äärmiselt ebasobivas kohas. Aga ta esinemisviis oli nii veider, et kohvijoojate näod tõmbusid tahes-tahtmata naerule. Kui mõni parteilane Alliksaart vaikima püüdis sundida, häbistas luuletaja toda kui rahvavaenlast, kes tema ideoloogilist ettevõtmist saboteerib.“ [.....]

„Alliksaar mõjus umbses nõukogulikus ühiskonnas otsekui värske õhu puhang. Ta oli inimene teisest maailmast. Teisi nii vabu polnud silmapiiril.“

„Artur Alliksaar mälestustes“ (2007)

Ain Kaalep:

„Kord arutas Alliksaar, et kui ta kirjutaks Hruštšovi maisikasvatuskampaaniast oma assotsiatiivses-alliteratiivses laadis ülistava luuletuse, kas siis avaldataks. Aga lõppkokkuvõttes ta lihtsalt ei viitsinud.“

Margit Möistlik „On raske vaikida ja laulda mul. Artur Alliksaare elust“ (Menu Kirjastus 2011)

„Seda aega ei kujuta praegu üldse ette, kui konservatiivne see Tartu elu ikka oli. Et Alliksaar ei käinud tööl, oli tol ajal suur patt.

Alliksaar oli tundlik ja peen inimene. Tartu ja kogu Eesti olid temasuguse inimese jaoks kitsad ja väiksed. Ta oli siin nagu mingi puurilind, keda poesellid keppidega torkisid. Temast ei saadud aru ja tema andekust kardeti. Alliksaar oli suurte linnade ja päris kohvikute nähtus.“

Viivi Luik „Justkui dinosaurused enne jääaega“ (Eesti Ekspress 2.11. 2006)

Kasutatud kirjandus: Margit Möistlik „On raske vaikida ja laulda mul. Artur Alliksaare elust“ (2011), „Artur Alliksaar mälestustes“ (2007), Margus Kasterpalu „Ametnik ja poeet“ (Vikerkaar 1988 nr 12)

Artur Alliksaar koolipoisina aastal 1937

Urmas Vadi ja Jürgen Alliksaar Eesti Kirjandusmuuseumi fuajees Artur Alliksaare maali juures
Foto: Pille Jänes

Reimo Sagor, Lena Barbara Luhse, Piret Laurimaa ja Veiko Porkanen
taustal Ilmar Malini maal „Poeet”. Foto: Pille Jänes

Teatrijuht Aivar Mäe

Draamajuht Tiit Palu

Muusikajuht Risto Joost

Balletijuht Mare Tommingas

Lavastusala Karis Hindriksoo-Pitsi, Heli Anni

Pealavameister Rello Lääts

Lavatehniline ala Veljo Rüütli, Raido Kits, Margus Rump, Risto Hanneste, Paap Nõmm

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Mait Sarap, Innari Toome, Ain Austa, Andres Lindok, Katrin Pahk, Leenamari Pirn, Jane Aus, Terje Kiho, Armin Luik, Aleksander Karzubov, Indrek Ots, Mart Raja, Karmo Kiivit, Einar Pallas

Rekvisiidiala Liina Martoja, Kaie Uustal, Kärt Paasik, Mirka Porrassalmi, Angelika Aun, Annaleena Adamson

Kostüümiala Liisi Ess, Ivika Jõesaar, Ruth Rehme-Rähni, Külli Kukk, Edith Ütt, Ljubov Guzun, Ivi Vels, Kaie Arujõe, Valentina Kalvik, Inkeri Orasmaa, Olga Vilgats, Irina Medvedeva, Heli Kruuse, Natalja Malinen, Luule Luht, Tia Nuka, Elli Nöps, Anneli Vassar, Kertu Lepasaar, Juta Reben, Toomas Vihermäe, Ljudmila Nikolajeva

Riietusala Raina Varep, Aive Soosaar, Katariina Talts

Jumestusala Kelly Treier, Anneliis Punnar

Valgusala Andres Sarv, Jaanus Moor, Madis Fuchs

Heli- ja videoala Andres Tirmaste, Indrek Asukül, Karl-Gustav Kello, Andreas Kangur

Kavalehe koostas Anu Tonts

Kavalehe kujundas Katrin Leement

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi, et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.

Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks. Fondi on võimalik teha annetusi:

SA Tartu Kultuurkapital / Swedbank IBAN: EE092200221011379347, SWIFT: HABAE2X

SEB Pank IBAN: EE251010102052050006, SWIFT: EEUHEE2X

Märksõna: VANEMUISE FOND

Suur aitäh teile Vanemuise fondi poolt:

Olga Aasav, Andrus Ansip, Mart Avarmaa, Alar Kroodo,

Kalev Kase, Mati Kermas, Eero Timmermann,

Tartu linn, Vanemuise advendikontserdil annetajad

Teatri peatoetaja

Aasta toetaja

Aasta toetaja

Aasta toetaja

Autopartner

Suvekontserdi peatoetaja

Hotellipartnerid

Grimmipartner

Partnerid

KULTUURIMINISTEERIUM

Kanname elamusi

Kõige mõnusam aeg ootab

 TALLINK

CASINO
FENIX

Sanustame madesse

Tähelepanu! Tegemist on hasartmängu reklaamiga. Hasartmäng pole sobiv viis rahaliste probleemide lahendamiseks. Tutvuge reeglitega ja käituge vastutustundlikult!

ELAMUSTEKS LOODUD

TOYOTA COROLLA CROSS

Teatrielamuste toetaja
amservauto.ee

AMSERV
TOYOTA ON MEIE HING

Pakume üheskoos enam

**LYDIA
HOTEL**

www.lydia.ee
Ülikooli 14, Tartu

DORPAT

www.dorpat.ee
Soola 6, Tartu

vanemuine.ee